

ความหมายและความสำคัญของการอธิษฐานเสี่ยงทาย ในวรรณคดีไทย*

Received: 13 August 2021

Revised: 6 December 2021

Accepted: 8 September 2023

จิตทิภัทร จรุงชัยกุลเจริญ**
อรอุษา สุวรรณประเทศ***

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” และ “เครื่องเสี่ยงทาย” ตลอดจนอภิปรายถึงความหมายและความสำคัญของการอธิษฐานเสี่ยงทายที่ปรากฏในวรรณคดีไทย ผลการวิจัยพบว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เป็นอนุภาค (motif) สำคัญที่ปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง สามารถแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบตามวัตถุประสงค์ของการกระทำ ได้แก่ 1) การอธิษฐานเสี่ยงทายเพื่อเลือกคู่ครอง 2) การอธิษฐานเสี่ยงทายเพื่อพิสูจน์ความจริง 3) การอธิษฐานเสี่ยงทายเพื่อทำนายชะตาชีวิต และ 4) การอธิษฐานเสี่ยงทายเพื่อพิสูจน์ความตั้งมั่นในการบรรลุเป้าหมาย ส่วน “เครื่องเสี่ยงทาย” ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการอธิษฐานเสี่ยงทายนั้น มีปรากฏ 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) เครื่องเสี่ยงทายที่เป็นธาตุหรือสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ และ 2) เครื่องเสี่ยงทายที่เป็นวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งนี้ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” มีบทบาทสำคัญในการเป็นวิธีค้นหาคำตอบให้กับความไม่รู้หรือความไม่แน่ใจของมนุษย์เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์สำคัญที่จำเป็นต้องตัดสินใจ แต่เกิดความไม่มั่นใจว่าจะเลือกทางใดดี จึงตั้งจิตอธิษฐานถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจบุญซึ่งมนุษย์เชื่อว่าเป็นอำนาจที่เหนือกว่ามนุษย์ให้ช่วยตัดสินใจหรือเผยคำตอบผ่านสื่อกลางที่เรียกว่า “เครื่องเสี่ยงทาย”

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

การอธิษฐาน;
การเสี่ยงทาย;
วรรณคดีไทย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การอธิษฐาน” ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

** นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ติดต่อได้ที่: thitiphat.jk@gmail.com

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ติดต่อได้ที่: onusas@nu.ac.th

“Cleromancy” in Thai Literature *

Received: 13 August 2021

Revised: 6 December 2021

Accepted: 8 September 2023

Thitiphath Jaroonsaikuljaroen **

Onusa Suwanpratest ***

This research paper aims to study and analyze the characteristics of “Cleromancy” and the tools used for such purpose, as well as to discuss the definition and importance of “Cleromancy” in Thai literature. The research has found that “Cleromancy” is an essential motif in Thai literature, and it can be classified into four types by its objectives, namely: for selecting partners in marriage; for proving that something is truthful; for predicting what is going to happen to one’s life in the future; and for proving one’s determination to achieve one’s goal. Besides, the key tools for “Cleromancy” (literally “things used for divination” in Thai) can be divided into 2 types, which are 1) natural things, which are the natural elements and living things and 2) man-made things. “Cleromancy” has an important role as a method for finding answers for the unknown, or for resolving irresolution in human’s mind when they confront incidents that need decisions but are hesitant to find exact solutions. In such cases, they pray for divine power or virtues power, which are highly revered, to judge or reveal the answers through the media of “things used for divination”.

Research Article

Abstract

Keywords

Cleromancy;
divination;
Thai literature

* This article is a part of the dissertation of “‘Adhitthana’ in Thai socio-cultural context”, Doctor of Philosophy Program in Folklore, Faculty of Humanities, Naresuan University.

** Doctoral Student, Doctor of Philosophy Program in Folklore, Faculty of Humanities, Naresuan University, e-mail: thitiphath.jk@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Linguistics, Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University, e-mail: onusas@nu.ac.th

1. บทนำ

ความไม่รู้ข้อเท็จจริงหรือความจริงเป็นบ่อเกิดแห่งความกลัว โดยเฉพาะความกลัวเมื่อไม่สามารถคาดการณ์เรื่องของอนาคตที่ไม่แน่นอนได้ หรือไม่อาจล่วงรู้ข้อเท็จจริงบางอย่างที่เคยเกิดขึ้นในอดีตอันอาจส่งผลกระทบต่อตนเอง มนุษย์จึงมักหาทางออกด้วยการหาที่พึ่งทางจิตใจด้วยการเคารพบูชาสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติหรือมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สามารถลดบันดาลประทานพรให้สมปรารถนา หรือช่วยบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ เพื่อช่วยให้ความกลัวนั้นทุเลาเบาบางลงหรือเพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการกระทำบางสิ่งบางอย่างให้บรรลุเป้าหมายด้วยความมั่นใจแน่วแน่มากขึ้น เหตุผลเหล่านี้จึงเป็นที่มาของคติความเชื่อเรื่อง “การอธิษฐาน” ซึ่งมีหลากหลายประเภท เช่น การขอพร การบนบานศาลกล่าว ในที่นี้จะกล่าวถึง “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เป็นการอธิษฐานประเภทหนึ่งที่ใช้เมื่อต้องการหาคำพยากรณ์หรือคำตอบในข้อสงสัยซึ่งมักเกี่ยวเนื่องกับความปรารถนาหรือเหตุการณ์สำคัญในชีวิตมนุษย์แต่ไม่อาจตัดสินใจเลือกได้ และรู้สึกว่าเกินกำลังตัวที่จะตัดสินใจเลือกทางที่ถูกต้อง จึงตั้งจิตอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเบื้องบนที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นอำนาจที่อยู่เหนือกว่าให้ช่วยไขคำตอบที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาไม่ทราบได้แน่ชัด

“เสี่ยงทาย” มีความหมายตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2554 (2556, น. 1367) ว่า *หาคำทำนายโชคชะตาของตนจากสลากหรือใบเชิยมซีโดยการสั่นตัวหรือโยนไม้เสี่ยงทาย เป็นต้น* อย่างไรก็ตาม “เสี่ยงทาย” ที่จะใช้ในบทความนี้มีความหมายที่กว้างกว่า เพราะผู้เสี่ยงทายอาจมุ่งหมายนอกเหนือไปจากการทำนายชะตาของตนเอง แต่ยังหมายรวมถึงการทำนายชะตาของผู้อื่นได้อีกด้วย และยังมีวิธีการที่ใช้เสี่ยงทายอีกหลากหลายรูปแบบนอกจากที่พจนานุกรมให้ตัวอย่างไว้ โดยปกติแล้ว การเสี่ยงทายโชคชะตาในปัจจุบันมักจะทำให้นึกถึงการเสี่ยงเชิยมซีตามวัดหรือศาลเจ้าซึ่งพบเห็นได้ทั่วไป แม้ว่าการอาศัยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยทำนายอนาคตจะไม่ใช่วิธีหลักทางพระพุทธศาสนาและอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องมงาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว วัฒนธรรมเสี่ยงทายด้วยเชิยมซีนี้อาจมีความเป็นมายาวนานหลายพันปี อันเป็นอิทธิพลจากอารยธรรมจีนที่มีวิวัฒนาการมาจากการเสี่ยงทายด้วยกระดูกสัตว์เพื่อตอบปัญหาเกี่ยวกับอากาศ พืชผล การทำสงคราม และลำดับวงศ์ตระกูลตั้งแต่สมัยราชวงศ์ชัง (Shang) ประมาณ 1766-1122 ปีก่อนคริสต์ศักราช (ชาคริต อนันทรวัน, 2539, น. 20-21) นอกจากนั้น ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มในบริเวณตอนใต้ของจีน ตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการใช้ “ไก่” ในพิธีกรรมเช่นสังเวบูชา (Chicken Sacrifice) และพิธีกรรมเสี่ยงทาย (Divination) โดยใช่วัยวะส่วนต่างๆ ของไก่ในการทำนาย เช่น ชาวอาข่าเสี่ยงทายกระดูกขาไก่ ดูหัวไก่และดับก่อนออกเดินทาง เป็นต้น (สุกัญญา สุจนายา, 2549, น. 1) ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า “การเสี่ยงทาย” เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่มีความเป็นมายาวนานและส่งอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตของมนุษย์หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนั้น ยังมักมีลักษณะเป็นพิธีกรรมอันเชื่อมโยงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำนายสิ่งสำคัญ ดังนั้น ขั้นตอนของ “การอธิษฐาน” จึงเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในการเสี่ยงทายด้วยเสมอ ในที่นี้จึงใช้คำว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย”

ในวัฒนธรรมไทย “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” มิได้ปรากฏอยู่แต่เพียงในความเชื่อระดับท้องถิ่นหรือวิถีชาวบ้านทั่วไปเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญในเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับทั้งศาสนาและพระมหากษัตริย์มาแต่ครั้งอดีต ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในศิลาจารึกวัดศรีชุม (จารึกสุโขทัยหลักที่ 2) ของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาธรรมาธิราช ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชในยุคต้นสุโขทัยและเชื่อว่าพระองค์ทรงกำลังสร้างสมบารมีเพื่อที่จะบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล เนื้อความในจารึกด้านที่ 1 กล่าวถึงการอธิษฐานเสี่ยงบารมีของสมเด็จพระมหาเถรฯ ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นเรื่องราวปฎิหาริย์ดังนี้

แม่นชื่อ ไม่กตึกก็ดี แม่นชื่อกึ่งพระศรีมหาโพ...แม่นชื่ออี...ก็ดีแม่นชื่อ...สิพระศรีมหาโพธิ์นครสิงห์นั้นก็ดี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า เอามาปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐาน ผีว่า...พระพุทธรูปจริง จึงว่า ไชยจัง ให้เป็นอย่าได้เหยียดกัน ครั้นอธิษฐานตั้งอันชื่อไปหนึ่งแห่ง...จึงขึ้นเป็นใบเขียวงามหนักหนาแก่กมเป็นต้นใหญ่ต้นหลวงสูงงามหนักหนา เป็น...หลายกิ่ง มีพระ...ฉลักประดิษฐานไว้ในศรีรามเทพนคร เบื้องใต้เมืองสุโขทัย...ลงมหาส...ไว้ในกุदानครกำพงครองถึงในนครศรีสัชนาลัย...นาพร...าย เมื่อแผ่...อยตาย อธิษฐานใส่เป็นปุรา ในองกาทวิปในเมื่อ...กในชมพูทวีปหลวงมีหลายแห่งให้มีบังคม...สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา...ผู้...เป็นคฤหัสถ์...เมื่อนั้น

(สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2556, น. 210)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึง “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อทำนายว่าพระองค์จะบรรลุปะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่ โดยเสี่ยงจากการปลูกต้นไม้ ทั้งต้นกระถินและต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีใบที่แห้งเหี่ยวอยู่ เมื่ออธิษฐานว่า หากพระองค์จะได้บรรลุปะเป็นพระพุทธรูปจริง ให้ต้นไม้เหล่านั้นกลับมาเจริญงอกงามสูงใหญ่ แล้วก็บังเกิดเป็นปาฏิหาริย์ให้เห็นตามคำอธิษฐาน นอกจากนั้น ยังพบ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในโบราณราชประเพณีเพื่อคาดการณ์ความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางเกษตรกรรมในช่วงปีนั้นๆ เช่น พระราชพิธีอาศุข หรือ พระราชพิธีแข่งเรือเสี่ยงทาย ที่ปรากฏในกฎหมายเตียรบาลสมัยอยุธยา โดยใช้การแข่งเรือเพื่อเสี่ยงทายความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองว่าปีนั้นจะ “ข้าวเหลือ เกลืออ่อม” หรือไม่ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2554, น. 84-85) พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ หรือพิธีแรกนา เป็นพิธีพราหมณ์ที่มีมาแต่สมัยอยุธยาเช่นกัน เพื่อทำนายปริมาณน้ำฝนและผลผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารในปีนั้นๆ ด้วยการเสี่ยงให้พระโคเลือกกินอาหาร 7 ชนิด หากพระโคเลือกกินสิ่งใด ก็มักเชื่อกันว่าสิ่งนั้นจะบริบูรณ์ ข้อน่าสังเกตของพิธีกรรมเหล่านี้คือ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อแบบพราหมณ์และเข้ามาผสมผสานอยู่ในความเชื่อของคนไทยได้อย่างกลมกลืน

จะเห็นได้ว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำที่มีส่วนสำคัญต่อชีวิตมนุษย์หลากหลายระดับ ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในศิลาจารึกและพระราชพิธีโบราณดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้ยังปรากฏในวรรณคดีไทยอีกด้วย โดยพบว่ามีลักษณะเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างน่าสนใจยิ่งอีกหลายประการ เริ่มจากที่พบเห็นโดดเด่นและเป็นที่จดจำกันได้ทั่วไป เช่น พระลอเสี่ยงน้ำนางบุษบาเสี่ยงเทียน และนางรจนาเสี่ยงพวงมาลัย เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นอนุภาคเด่นที่จดจำได้ในแต่ละเรื่องและยังสอดคล้องกับแนวคิดทางคติชนวิทยาที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของภาวะเบื่องบน (Divine power)

แม้ว่าจะมีนักวิชาการหลายคนได้ศึกษาประเด็นเรื่องการเสี่ยงทายในวรรณคดีอยู่บ้างแล้ว เช่น บทความเรื่อง “การเสี่ยงทายในวรรณคดีไทย: เสี่ยงน้ำ เสี่ยงลูก และเสี่ยงเทียน” ของชุมสาย สุวรรณชมภู (2551, น. 81-95), บทความเรื่อง “เสี่ยงน้ำในวรรณคดี” ของชลดา เรื่องรักลิขิต (2550, น. 310-342) และบทความเรื่อง “วรรณกรรมเสี่ยงทาย ‘ศาสตรา’: ภูมิปัญญาชาวใต้” ของวัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน (2550, น. 39-86) แต่บทความเหล่านั้นเป็นการศึกษาการเสี่ยงทายตามประเด็นรายเรื่องของวรรณคดีที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา ยังไม่มีผู้ใดศึกษาถึง “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในภาพรวมที่เชื่อมโยงวรรณคดีแต่ละเรื่องเข้าด้วยกัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในภาพรวมของวรรณคดีแต่ละเรื่องเพื่อเชื่อมโยงและวิเคราะห์ให้เห็น

ถึงรูปแบบของ “การอธิษฐานเสียงหาย” และ “เครื่องเสียงหาย” ที่ใช้ อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจความหมายและความสำคัญของ “การอธิษฐานเสียงหาย” ในฐานะอนุภาคเด่นที่ปรากฏในวรรณคดีไทย

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของ “การอธิษฐานเสียงหาย” ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของ “เครื่องเสียงหาย” ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย

3. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง “การอธิษฐานเสียงหาย” ด้วยแนวคิดเรื่องอนุภาค (Motif) ที่ปรากฏในเหตุการณ์สำคัญต่อตัวละครเอกหรือโครงเรื่องในวรรณคดีไทย โดยสามารถคัดเลือกตามหลักเกณฑ์นี้ได้ออกมาจำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตพระลอ เสือโคคำฉันท บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนราห์ บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ (ฉบับรัชกาลที่ 1) บทละครในเรื่องอิเหนา (ฉบับรัชกาลที่ 2) บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พระปฐมสมโพธิกถา

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

1. “การอธิษฐานเสียงหาย” หมายถึง การตั้งใจแน่วแน่ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือภาวะที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์เพื่อหาคำทำนายในสิ่งที่ปรารถนาจะล่วงรู้
2. “เครื่องเสียงหาย” หมายถึง สิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการอธิษฐานเสียงหายเพื่อหาคำตอบหรือคำทำนาย อาจเป็นได้ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต

5. วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจเรื่องภูมิหลังของ “การอธิษฐานเสียงหาย” ในแง่ของความเป็นมาและความสำคัญในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย
2. กำหนดขอบเขตการวิจัยและคัดเลือกตัวบทที่เกี่ยวข้องกับ “การอธิษฐานเสียงหาย” ในวรรณคดี
3. วิเคราะห์ข้อมูล จัดประเภทและเรียบเรียงกลุ่มข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ ได้แก่ ลักษณะของ “การอธิษฐานเสียงหาย” และ “เครื่องเสียงหาย”
4. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย โดยนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

7. ผลการวิจัย

7.1 ลักษณะของ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในวรรณคดีไทย

จากการศึกษาพบว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในวรรณคดีไทยมีลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องอำนาจของการอธิษฐานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถทำนายให้ล่วงรู้เหตุการณ์ทั้งในอดีตและอนาคตได้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า “การอธิษฐาน” เป็นหัวใจสำคัญหรือองค์ประกอบหลักของ “การเสี่ยงทาย” ที่จะนำไปสู่การไขคำตอบที่ต้องการล่วงรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “การเสี่ยงทาย” จำเป็นต้องมี “การอธิษฐาน” อยู่ด้วยเสมอ จึงเป็นที่มาของคำว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ซึ่งปรากฏสืบทอดอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่องในลักษณะคล้ายคลึงกันจนเรียกได้ว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความคิดและวิธีการค้นหาคำตอบของตัวละคร ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นอนุภาค (motif) ในทางคติชนวิทยา ซึ่งหมายถึง หน่วยย่อยในนิทานที่มีความไม่ธรรมดา หรือมีความน่าสนใจ ในทางความคิดและจินตนาการ หรืออาจกล่าวได้ว่ามีความโดดเด่นเป็นที่จดจำได้ และได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ ทั้งนี้ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละคร หรือเหตุการณ์ก็ได้ (Stith Thompson, 1977, p. 415 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2557, น. 40) ซึ่งสอดคล้องกับวรรณคดีที่นำมาศึกษาเพราะส่วนใหญ่มีต้นเค้าจากนิทาน ตำนาน หรือเรื่องเล่า

การศึกษา “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในวรรณคดีไทยในที่นี้สามารถจำแนกลักษณะอนุภาคเหตุการณ์เกี่ยวกับ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ที่ปรากฏได้เป็น 4 รูปแบบ ตามวัตถุประสงค์ของการกระทำ ดังนี้

7.1.1 “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในการเลือกคู่ครอง

ความรักของตัวละครเอกชายและหญิงในวรรณคดีไทยหลายเรื่องเป็นปมสำคัญที่ชวนให้น่าติดตามและเปิดโอกาสให้ตัวละครได้แสดงความรู้สึก แต่เมื่อมีเหตุให้ตัวละครเอกชายและหญิงยังไม่ได้พบเจอหรือครองคู่กัน “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในการเลือกคู่เป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยคลายปมในการครองคู่ให้กับตัวละครในตอนที่ไม่รู้หรือไม่แน่ใจว่าจะตัดสินใจเลือกใครที่ดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ตอนนางบุษบาเสี่ยงเทียนในเรื่อง อิเหนา นางอธิษฐานต่อหน้าองค์พระปฎิมาเพื่อเสี่ยงทายว่า จะได้ครองคู่กับอิเหนาหรือจรรกา เพราะท้าวดาหะจะยกนางให้กับจรรกาที่มาสูขอ แต่อิเหนาที่เคยเป็นคู่หมั้นก็แอบส่งสารว่าปรารถนาในตัวนางเช่นกัน ตามหลักแล้วอิเหนาไม่อาจอ้างสิทธิในตัวนางได้ ถึงแม้จะมีใจเอนเอียงประติพัทธ์กับอิเหนา แต่ก็ไม่เห็นถึงความเป็นไปได้ ในขณะที่เดียวกัน นางก็มีใจให้จรรกา นางมะเดหวีจึงจัดแจงให้นางบุษบาเสี่ยงเทียนโดยใช้เทียนจุดไฟ 3 เล่มเป็นตัวแทนของบุคคลทั้งสาม หากชายที่มีเชื้อคู่ก็ขอให้เทียนดับไป

แม่นเจ้าจะได้ข้างไหนแน่

แม่นจะได้ข้างระตูจรรกา

แม่นจะได้ข้างอิเหนากุเรปัน

ให้เทียนจรรกาดับทันใด

ให้ประจักษ์ทักแท้งหนักหนา

ให้เทียนพี่ยานั้นดับไป

ให้ศรีมโเพ่งนั้นแจ่มใส

ขอให้เห็นประจักษ์บัดนี้

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2557, น. 398)

แต่ทว่าด้วยความเจ้าเล่ห์ของอิเหนาซึ่งแอบหลบอยู่หลังพระปฎิมาได้ตรัสตอบคำถามแทนพระปฎิมาว่านางจะได้ครองคู่กับอิเหนาเพราะจรรยาไม่ชั่ววงศ์เทวัญ จากนั้น จึงต้อนค้างความมาดบิโพนหมดแล้วแอบมาสัมผัสกอดรัดนาง แต่ในที่สุด นางมะเดหียกก็จับได้ว่าอิเหนาลักลอบเข้ามาและว่ากล่าวอิเหนา แต่อิเหนาอุ้มนางบุษบาไว้บนตักและไม่ยอมปล่อยคืนให้จนกว่านางมะเดหียกจะให้คำสัตย์ว่าจะช่วยเหลือให้ตนได้ครองคู่กับบุษบา จนกระทั่งนางมะเดหียกอมรับปาก แม้ว่าในเรื่องนี้คำตอบจะไม่ได้เกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์จริงๆ แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยตัดสินใจครองคู่ของตัวละคร เพราะอิเหนาถึงกับพยายามซ่อนแผนทำการแปลงปลอมผลของการอธิษฐานเพื่อตั้งใจจะโน้มน้าวใจนางบุษบาให้มาเลือกฝ่ายตนเอง จากที่นางบุษบาไม่แน่ใจว่าจะเลือกฝ่ายไหน ก็เหมือนได้คำตอบแล้วว่าต้องเลือกฝ่ายอิเหนา แม้ว่านางจะไม่พอใจที่ถูกกลั่นแกล้ง แต่ตนเองก็รู้สึกขวยเขินและมีใจให้อิเหนาเมื่อพบกันอีกครั้ง

ในวรรณคดีอีกเรื่อง คือเรื่อง *สังข์ทอง* ตอนนางรจนาเสี่ยงพวงมาลัย แม้ว่าในตอนแรกนางรจนาไม่ประสงค์จะเลือกกษัตริย์และชายใดในนครเป็นคู่ครอง แต่ทว่าสามลผู้เป็นบิดาก็รับสั่งให้ไปนำตัวเจ้าเงาะที่ปลายนามาให้นางเลือก เมื่อมาถึงพระสังข์ในรูปเงาะป่าก็หลงรักนางและอธิษฐานขอให้นางเห็นรูปทองของตนที่ซ่อนอยู่ โดยบทประพันธ์บรรยายว่า “เทพไทอุปถัมภ์นำชัก” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, น. 100) ทำให้นางรจนาเห็นรูปทองและเสี่ยงทั้งพวงมาลัยไปจนได้พระสังข์เป็นคู่ครอง

ชะรอยบุญเราไซ้จึงได้เห็น	ต่อจะเป็นคู่ครองกระมังหนา
คิดพลางนางเสี่ยงมาลา	แม้ว่าเคยสมภิรมย์รัก
ขอให้พวงมาลัยนี้ไปต้อง	เจ้าเงาะรูปทองจงประจักษ์
เสี่ยงแล้วโฉมงามงลัษณ์	ผินพักตร์ทั้งพวงมาลัยไป

(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, น. 100)

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องสังข์ทองมีการบันดาลของเทพให้เห็นความพิเศษหรือปาฏิหาริย์ดังที่นางรจนาได้เห็นรูปทองที่ซ่อนอยู่ของพระสังข์แต่เพียงผู้เดียว นอกจากนั้น ยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องบุญกรรมในวรรณคดีว่า “ชะรอยบุญเราไซ้จึงได้เห็น” และ “แม้ว่าเคยสมภิรมย์รัก” คือนางรจนาเชื่อว่าที่ได้เห็นรูปทองนั้นเป็นเพราะอำนาจบุญกรรมที่ตนเคยทำและเคยได้ครองคู่กับพระสังข์มาแต่ครั้งอดีตชาติ จากที่นางรจนาไม่อยากจะเลือกใครและไม่แน่ใจว่าเจ้าเงาะรูปทองนี้จะเป็นคู่ครองหรือไม่ก็ได้คำตอบว่าเจ้าเงาะคือคู่ครองของตนด้วยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจบุญบันดาล

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งคือ ผู้เสี่ยงทายเลือกคู่ครองมักเป็นตัวละครเอกฝ่ายหญิง แม้ว่าตามบริบทสังคมในอดีตยังคิดว่าเป็นเรื่องที่น่ายาย ดังความตอนหนึ่งในเรื่องสังข์ทอง ขณะที่พระธิดาทั้ง 7 องค์กำลังจะทำพิธีเลือกคู่ นั้นก็กล่าวกันว่า “ให้นึกอภัยสวดอวย จะไปเลือกผู้ชายหน้าชายหน้า” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2559, น. 89) เช่นเดียวกับตอนนางบุษบาเสี่ยงเทียน นางมะเดหียกก็กล่าวสอนว่า “เจ้าอย่าขวยเขินสะเทินอาย จงเสี่ยงทายอธิษฐานด้วยวาจา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2557, น. 398) ถึงแม้ว่านางบุษบาจะเสี่ยงทายในที่รโหฐานเพื่อลดความกระวนกระวายใจ และนางรจนาเสี่ยงทายต่อหน้าธารกำนัลเพื่อแสดงการเลือกอย่างเปิดเผย แต่ตัวละครทั้งสองต่างก็รู้สึกเขินอายที่จะเลือกคู่ ดังนั้น อนุภาคเรื่อง “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในการเลือกคู่ครองจึงมีบทบาทส่งเสริมให้ตัวละครฝ่ายหญิงกล้าตัดสินใจมากขึ้น ประหนึ่งว่านางมิได้เป็นผู้เลือกคู่ครองเองสักทีเดียว แต่มีอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุญบันดาลเป็นผู้ช่วยกำหนดอยู่เบื้องหลังและแสดงคำตอบให้เห็นด้วยหลักฐานอันเป็นที่ประจักษ์

7.1.2 “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อพิสูจน์ความจริง

เนื่องด้วยวิธีการตรวจสอบข้อเท็จจริงในสมัยโบราณยังมีข้อจำกัดในด้านวิทยาการต่าง ๆ วิธีการใช้สัจจาธิษฐานหรือการอ้างความสัตย์จริงเป็นเครื่องพิสูจน์จึงมีบทบาทในเหตุการณ์สำคัญของชีวิตคนในสังคม รวมไปถึงขั้นตอนตามกระบวนการทางกฎหมาย ดังที่อาทิตย์ ศรีจันทร์ (2563) กล่าวถึงพระไอยการลักษณะพิสูจน์ดำน้ำ ลุยเพลิง ซึ่งเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเพื่อใช้ยุติข้อขัดแย้งในกระบวนการยุติธรรมหลังจากที่ใช้วิธีการสืบพยานหรือหาหลักฐานแล้วแต่ไม่เพียงพอที่จะตัดสินได้ จึงใช้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยพิสูจน์ ดังนี้

กฎหมายฉบับนี้คือการนำความเชื่อที่ยอมรับร่วมกันในสังคมมาเป็นผู้ชี้ขาดความยุติธรรมให้แก่มนุษย์ โดยที่มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นนอกจากจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชา ในฐานะที่คอยดลบันดาลให้เกิดเหตุต่างๆ ในธรรมชาติแล้ว ยังเป็นผู้ทรงความยุติธรรมอีกด้วย และยังสะท้อนให้เห็นถึงโลกทรรศน์ของคนในสมัยโบราณในการมองธรรมชาติด้วยความซับซ้อน โดยใช้จินตนาการว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตนอยู่จริงและยังเป็นผู้ทรงอำนาจด้วย

เนื้อเรื่องวรรณคดีก็มีการสะท้อนวิธีการตัดสินคดีที่อิงความศักดิ์สิทธิ์ ดังเรื่อง “ดำน้ำ” และ “ลุยไฟ” ของตัวละครในคดีความเช่นเดียวกัน ซึ่งจัดเป็นการอธิษฐานเสี่ยงทายอีกลักษณะหนึ่ง เพราะจะมีการตั้งสัจจาธิษฐานและอ้างถึงอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลงโทษผู้กระทำผิด แต่หากเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ขอให้รอดพ้นจากอันตราย เนื่องจากไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าใครถูกใครผิด ตัวอย่างเรื่อง “ดำน้ำ” ที่โดดเด่นในวรรณคดีไทยคือเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ตอนพระพันวษาให้พิสูจน์คดีความระหว่างขุนช้างกับพระไวยด้วยวิธีดำน้ำ หากผู้ใดกระทำผิด ขอให้ต้องพบอันตรายไม่อาจดำน้ำอยู่ได้นาน ส่วนผู้บริสุทธิ์ก็ขอให้ดำน้ำโดยปราศจากอันตรายใดๆ หลังจากทำพิธีบวงสรวงเทวดาแล้ว ก็เริ่มพิธีโดยมีตุลาการเป็นผู้อ่านคำสาบานและสาปแช่ง โดยกำหนดให้ฝ่ายหนึ่งอยู่ข้างเหนือน้ำและฝ่ายหนึ่งอยู่ข้างใต้ ดังตอนหนึ่งที่กล่าวถึงคดีความของขุนช้างกับพระไวยว่า

พระครูผู้รับสั่งก็บังคับ	ตามตำรับอัยการโบราณว่า
พระหมื่นไวยให้ขึ้นข้างเหนือน้ำ	ขุนช้างดำฝ่ายใต้ให้สมควร
เดิมขุนช้างเป็นโจทก์ก็จริงแล	แต่ได้ถามคดีกันถี่ถ้วน
เป็นสัตย์รับรองท้องสำนวน	ข้อพิสูจน์นี้เป็นส่วนของพระไวย

(ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่), 2559, น. 830)

เมื่อดำน้ำถึง 2 ครั้งขุนช้างก็เป็นผู้พ่ายแพ้แก่พระไวย เพราะเมื่อดำลงไปใต้น้ำ “บันดาลเห็นเป็นงูเข้ารัดพันตัวสั่นกลัสดุดลนลาน” (ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่), 2559, น. 832) ดีความได้ว่า เนื่องจากเป็นฝ่ายที่ทำให้การเท็จและมีจิตไม่บริสุทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงบันดาลให้ขุนช้างเห็นอันตรายและไม่อาจจะดำน้ำอยู่ต่อไปได้ ส่วนวิธีการ “ลุยเพลิง” ก็มีปรากฏในเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* เช่นเดียวกัน ในตอนนางสร้อยฟ้าและนางศรีมาลาลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ มีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีและเชิญเทพอินทรีต่างๆ เช่น พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ พระแม่คงคา พระเพลิง มาเป็นพยาน เนื่องจากนางสร้อยฟ้าใส่ร้ายนางศรีมาลาว่าเป็นชู้กับพลายชุมพล ในขณะที่ตนเองเป็นฝ่ายทำเสน่ห์ใส่ จมื่นไวยผู้เป็นสามีตนเองด้วยความอิจฉานางศรีมาลา ดังนั้น นางศรีมาลาจึงขอลุยไฟพิสูจน์ ดังนี้

แล้วให้สองนางตั้งอธิษฐาน
ถ้าร่วมรู้ทำชู้กับชุมพล
ถ้าตัวข้าสัตย์ซื่อต่อสามี
ขอเชิญเทวมากุ้มครอง
เทวจงรักษาซึ่งความสัตย์

ศรีมาลาชูปานดอกไม้บัน
ขอให้เพลิงไหม้ล้นจนพังพอง
อย่าให้พิษอัคคีนั้นถูกต้อง
ให้เหยียบย่องอย่างน้ำเย็นนำไป
ถ้าวิบัติให้ม้วยด้วยเพลิงไหม้

(ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่), 2559, น. 1015)

นางสร้อยฟ้าผู้กระทำผิดจึงลुไฟแพ้ว ส่วนนางศรีมาลาไม่ได้รับบาดเจ็บแต่อย่างใด การลुไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ในลักษณะนี้ยังปรากฏคล้ายคลึงกันในเรื่อง *รามเกียรติ์* ตอนนางสีดาขอลุไฟเมื่อได้กลับมาอยู่กับพระรามอีกครั้ง หลังถูกลักพาตัวไปอยู่กับทศกัณฐ์เป็นเวลานาน เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ต่อพระสวามี โดยมีการอ้างอิงคำสัตย์สาบานและอำนาจของพระอินทร์ พระเพลิง พระธรณี และเทพเทวาต่างๆ ในการแสดงความจริงให้เห็น หากนางไม่ซื่อสัตย์หรือแม้มีใจให้ชายอื่น ขอให้สิ้นชีวิตด้วยไฟและตกนรกชั่วกัปชั่วกัลป์ แต่หากนางบริสุทธิ์ก็ขอให้รอดพ้นจากอันตราย ดังนี้

ขอเทพท้าวทุกองค์
แม่นชำระคนสรัก
นอกออกไปจากพระจักรกฤษณ์
ไม่ซื่อต่อเบื้องบาทพระภูวไนย
ขอจงพระเพลิงเจ้าสังหาร
ให้ตกนรกอเวจี
แม่นชำระครองจักรวรรพ์
จะเหยียบย่างเข้าไปในเพลิงลุก

จงเป็นทิพย์พยานให้ประจักษ์
ด้วยทศพัคตร์แลชាយไฉ
มาตรแม่นแต่จิตพิสมัย
ประกอบการสิ่งใดที่ไม่ดี
ชนมานขำม้วยอยู่ที่นี่
แสนกลัฟพันปีอย่าพ้นทุกข์
เทวัญจงช่วยให้เป็นสุข
ทุกก้าวอย่าร้อนบาท

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2553, น. 453)

ด้วยความซื่อตรงต่อพระราม จึงเกิดเป็นดอกบัวรองบาทขึ้นจากพื้นให้นางสีดาพ้นจากความร้อนใดๆ เมื่อนั้นเหล่าเทพทั้งหลายก็พากันยินดีและอวยพรเพื่อสรรเสริญในคุณความดีของนางสีดา ตัวอย่างทั้งหมดข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้นแสดงให้เห็นว่าการตรวจสอบความจริงที่เกินกว่าสติปัญญาของมนุษย์จะตัดสินได้นั้น มนุษย์เชื่อว่า “เบื่อบน” จะสามารถให้คำตอบได้ จึงจะมีการกล่าวอ้างถึงอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็น “ทิพย์พยาน” เสมอ

7.1.3 “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อทำนายชะตาชีวิต

การเสี่ยงทายเพื่อทำนายชะตาชีวิตของตัวละครในวรรณคดีเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้อ่านได้ล่วงรู้เหตุการณ์ล่วงหน้าที่จะเกิดกับชีวิตของตัวละครนั้นๆ ตามไปด้วย ในวาระสำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับความเป็นความตาย ตัวละครใช้การอธิษฐาน “เสี่ยงน้ำ” ช่วยในการตัดสินใจ ที่มีชื่อเสียงมากคือวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ตอนพระลอเสี่ยงน้ำ ดังนี้

มากจะเสี่ยงน้ำ
น้ำช็อกกาหลงไหล
ผิวจะคลาไคล
น้ำจูงเวียนวนแม่

นองไป ปรีณา
เขียวแท้
บรอด คีนนา
รอดไล่จิงไหล ฯ

ครั้นนางพระโอรสน้ำ	เวียนวน อยู่นา
เห็นแก่ตาแดงกล	เลือดย่อม
หฤทัยระทดทน	ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
ถนัดตั้งไม่ร้อยอ้อม	ท้าวท้าวทับทรวง ฯ
(ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2545, น. 324-325)	

เหตุการณ์เสี่ยงน้ำในเรื่องลิลิตพระลอเกิดขึ้นตอนที่พระลอได้ข้ามแม่น้ำกาหลงเพื่อไปยังเมืองสรองและจะไปพบกับพระเพื่อนพระแพง แต่เกิดความหวั่นไหวว่าจะไม่ได้คืนกลับ ด้วยเมืองสรองเป็นเมืองศัตรู ดังคำพระมารดากล่าวเตือนไว้ก่อนเมื่อขอเสด็จจากเมืองสรอง และพระลอยังเสด็จมาโดยลำพังกับพี่เลี้ยงเพียง 2 นาย หลังจากส่งกองทหารกลับไปรักษาเมือง โดยตั้งจิตอธิษฐานว่าหากข้ามแม่น้ำนี้ไปและรอดกลับมาได้ ขอให้น้ำไหลไปตามปกติ แต่หากต้องข้ามไปพบกับความตาย ขอให้น้ำไหลเวียนผิดปกติ หลังจากสิ้นคำอธิษฐาน น้ำก็ไหลเวียนวน ช้ำร้ายน้ำยังเปลี่ยนเป็นสีแดงเลือด ปรากฏเป็นลางร้ายที่ทำให้พระลอและผู้อ่านรู้ได้ว่าจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้นในภายหลังหากพระลอเดินทางต่อ แต่พระลอก็ตัดสินใจเดินเข้าหาความตาย ซึ่งมีไช้เพราะแรงรักหรือใครในเพศตรงข้ามอย่างเดียว แต่เป็นแรงรักในเกียรติยศของตนเอง อันเป็นส่วนหนึ่งจากการปลุกฝังคุณค่าเรื่องการรักษาความมั่นคงของสถาบันชาติ (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2561, น. 23) เมื่อพระลอเดินทางต่อไปจนพบกับนางทั้งสอง เหตุการณ์ก็เป็นไปตามการเสี่ยงทายที่พระองค์ต้องถูกสังหารในท้ายที่สุด จะเห็นได้ว่า การอธิษฐานเสี่ยงทายมีอิทธิพลต่อความเชื่อของตัวละครอย่างเด่นชัด จากที่พระลอไม่แน่ใจว่าการเดินทางครั้งนี้จะรอดชีวิตกลับมาหรือไม่ก็ได้คำตอบแล้วว่าคงไม่รอดเป็นแน่ แต่การมุ่งมั่นเดินทางต่อไปเพื่อไปหาพระเพื่อนพระแพงโดยไม่คิดชีวิตนั้น ช่วยขับเน้นลักษณะนิสัยของตัวละครอย่างพระลอให้มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว แสดงถึงอำนาจความรักที่ยิ่งใหญ่ทั้งต่อคนรักและเกียรติยศของตนเองอีกด้วย

นอกจากนั้น ยังมีวรรณคดีเรื่องอื่นที่ใช้การอธิษฐานเสี่ยงทายทำนายชะตาชีวิตตัวละคร เช่น การอธิษฐานให้ดอกบัวเสี่ยงทายทุกข์สุขเมื่อพลวิชัยและควาใจต้องห่างไกลจากกัน ดอกหนึ่งแทนชะตาของพลวิชัยเก็บไว้ที่ควาใจ และอีกดอกหนึ่งแทนชะตาของควาใจเก็บไว้ที่พลวิชัย ในเรื่อง *เสื่อโคคำฉันท* ดังตอนที่ว่า

บัวดอกหนึ่งไช้	พี่จักเอาไว้	โดยตั้งใจหวัง
ถ้าเจ้ามีทุกข์	ทุกข์องค์เคียงข้าง	เหี่ยวแห้งหายร้าง
ถ้าเจ้าเสวยสวัสดิ์	จงดอกบัวบัวทม์	สดอยู่อย่าคลาย
กลืนเกลี้ยงเสาวคนธ์	นฤมลเปรมปราย	ดอกหนึ่งเจ้าหมาย
รู้ข่าวพี่ยา		
(เสื่อโคคำฉันทและนิรุทธคำฉันท, 2522, น. 25)		

ดอกบัวเสี่ยงทายจะยังสดอยู่เมื่อชีวิตของผู้อธิษฐานนั้นสุขสบายดี แต่ในทางกลับกันดอกบัวจะเหี่ยวลงเมื่อชีวิตของผู้นั้นกำลังมีทุกข์เข็ญ ดอกบัวนี้จึงมีบทบาทสำคัญต่อมาในตอนที่ควาใจกำลังตกอยู่ในอันตราย เพราะนางทาสีลวงเอาพระขรรค์แทนชีวิตของควาใจไปเผาไฟ เมื่อพลวิชัยเห็นดอกบัวเสี่ยงทายเหี่ยวลงดังนั้น จึงได้เดินทางมาช่วยเหลือชีวิตควาใจได้ทันเวลา แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของชีวิตตัวละครที่สามารถสื่อสารกันได้แม้จะอยู่ห่างไกลกันด้วยอำนาจอธิษฐานแห่งจิต โดยมีสื่อกลางเป็นดอกบัวที่ใช้สัญลักษณ์แทนชะตาชีวิตของอีกฝ่ายหนึ่ง

ส่วนในเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* มีการอธิษฐานปลุกโพธิ์สามต้นตัวแทนของนางทองประศรี นางพิม และพลายแก้ว เนื่องจากขณะนั้นพลายแก้วต้องจากแม่และคนรักไปออกรบที่เมืองเชียงใหม่ เพื่อเสี่ยงทายพยากรณ์ชะตาชีวิตของคนทั้งสามที่ต้องพลัดพรากกัน ขุนแผนอธิษฐานว่า หากมีชัยชนะแก่ข้าศึก ขอให้ต้นโพธิ์นี้งอกงาม แต่ถ้าหากถูกฆ่าตายก็ขอให้ต้นโพธิ์นี้ตายตามไปด้วย ดังบทกลอนต่อไปนี้

แม่จะมีชัยแก่โพธิ์

ขอให้โพธิ์ต้นนี้งอกงามไสว

ถ้าแม่จะอาสัญบรรลัย

ขอให้โพธิ์ข้านี้ตายตาม

แม่ในตัวข้านี้มีป่วยไข้

ขอให้โพธิ์สุกใสเรื่องอร่าม

ถ้าสำเร็จณรงค์สงคราม

ขอให้งามเขียวชอุ่มเป็นพุ่มชฎ

(ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่), 2559, น. 267)

แต่เมื่อขุนช้างที่กำลังหมายปองนางพิมรู้เรื่องนี้ได้แอบไปทำลายต้นโพธิ์ตัวแทนของพลายแก้วจนเหี่ยวเฉา นางพิมเห็นดังนั้น ก็เข้าใจว่าพลายแก้วสิ้นชีวิตและเสียใจมากจนสลบไป ดังนั้น “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในลักษณะนี้นอกจากจะทำให้ผู้อ่านคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้และชวนติดตามชีวิตตัวละครอย่างในเรื่องลิลิตพระลอและเห็นความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องเสื่อโคคำฉันทแล้ว ยังมีบทบาทในแง่ของการแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครและโครงเรื่อง คือผู้อ่านจะเห็นความเจ้าเล่ห์ของขุนช้าง เห็นความผูกพันของนางพิมต่อพลายแก้ว ความผูกพันนี้จะปูพื้นให้เห็นความทุกข์ของนางเมื่อต้องพลัดพรากจากสามีในที่สุด และยังสะท้อนให้เห็นการใช้ประโยชน์จากความเชื่อในอำนาจของการอธิษฐานที่ทำให้ดอกไม้หรือต้นไม้ธรรมดากลายเป็นสิ่งแทนชะตาชีวิตของผู้อธิษฐานได้

7.1.4 “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อพิสูจน์ความตั้งมั่นในการบรรลุเป้าหมาย

วัตถุประสงค์ของ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งก็คือ เสี่ยงทายเพื่อพิสูจน์ความตั้งมั่นว่าจะเพียงพอสำหรับการบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ คำตอบอาจเป็นได้ทั้งสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ซึ่งแตกต่างจากการเสี่ยงทายเพื่อทำนายชะตาชีวิตที่เน้นเรื่องโชคชะตาว่าจะดีหรือร้าย อย่างการที่พระพุทธเจ้าเสี่ยงพระบารมีในการทำนายว่าพระองค์จะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณหรือไม่ เนื่องด้วยพระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญเพียรสั่งสมบุญบารมีมานับชาติไม่ถ้วนกว่าที่จะมาประสูติในพระชาติเจ้าชายสิทธัตถะโดยมีจุดมุ่งหมายอันแน่วแน่ก็คือการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและได้ช่วยสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นห้วงทุกข์ ในวรรณคดีเรื่อง *พระปฐมสมโพธิกถา* ซึ่งเป็นเรื่องที่บอกเล่าถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้า มีปรากฏเรื่องอธิษฐานเสี่ยงทายในมหากนิขมณปรีวรรต ประจักษ์ที่ 6 ตอนพระองค์เสด็จออกผนวช ได้ขว้างพระเกศาและผ้าโพกขึ้นบนอากาศและอธิษฐานว่าหากได้ตรัสรู้ ขอให้ยังลอยค้างอยู่ไม่ตกลง และพระเกศากับผ้าโพกก็ลอยอยู่เช่นนั้นตามคำอธิษฐาน ดังความว่า

ทรงจับพระจุพามาไสวข้างขึ้นไปบนอากาศทรงพระอธิษฐานว่า ถ้าอาตมจะได้ตรัสแก่พระบรมมาภิสมโพธิญาณโดยแท้แล้ว ขอจงจุพามาไสวข้างขึ้นในอากาศอย่าได้ตกลง ฌีว่าบมิได้ลุสมประสงค์จงตกลงมายังสุธาคาญ์ และพระจุพามาไสวกับพระภูษาพันโพกพระเศียรนั้นก็ประดิษฐานลอยอยู่บนอากาศสูงประมาณโยชน์หนึ่ง

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558, น. 70)

อีกตอนหนึ่งในลักษณะเดียวกันคือในพุทธบูชาปริวรรต ปริเฉทที่ 8 ตอนที่พระองค์เสี่ยงทายโดยใช้ ถาดข้าวมธุปายาสลอยลงในแม่น้ำเนรัญชราและอธิษฐานว่า หากได้ตรัสรู้ ขอให้ถาดทองนั้นลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป แต่ถ้าหากไม่สำเร็จ ก็ขอให้ลอยไปตามน้ำ ดังความว่า

ถ้าอาตมจะได้ตรัสเป็นพระบรมโลกนาถ ขอให้ถาดนี้จึงเลื่อนลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไป
แม้ว่ามิได้สำเร็จประสงค์ก็จงลอยล่องลงไปตามกระแสชลไหล แล้วก็ทรงลอยถาดลงในอุทกะธารา
ขณะนั้นอันว่าถาดทองเหมือนดังมีเจตนาจะแสดงซึ่งนิมิตรแก่พระโพธิสัตว์ อันจะได้ตรัสแก่
พระสัพพัญญุตญาณ ก็บังดาลจุสุวรรณ์วิหิงหงษ์ลงเล่นสินธุวารี เลื่อนลอยทวนกระแสนลนที่
ขึ้นไปไกลประมาณ 80 ศอก ถึงที่วนแห่งหนึ่งก็จมลงตรงเบื้องบนภพพิมานแห่งพระยาภาพ
นาคราช

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558, น. 87)

ข้อน่าสังเกตก็คือลักษณะเงื่อนไขของการอธิษฐานในลักษณะนี้มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นน้อยกว่าการอธิษฐานในลักษณะอื่นๆ เพราะขัดกับหลักพื้นฐานของธรรมชาติอย่างชัดเจน เช่น การเสี่ยงน้ำของพระลอ อธิษฐานว่าหากรอดชีวิตให้น้ำไหลไปตามปกติ แต่พระพุทธรเจ้าอธิษฐานว่าถ้าได้ตรัสรู้ให้ถาดลอยทวนน้ำ ส่วนการลุยไฟของนางสีดาและนางศรีมาลาอธิษฐานว่าหากตนเองเป็นผู้บริสุทธิ์ ขอให้ไฟนั้นไม่ร้อนหรือเป็นอันตราย แม้ว่าไฟที่ไม่ร้อนจะขัดต่อหลักของธรรมชาติและเกิดขึ้นได้ยาก แต่หากเปรียบกับพระพุทธรเจ้าที่อธิษฐานให้พระเกศาและผ้าโพกกลอยสูงค้ำอยู่บนอากาศ ซึ่งด้านแรงดึงดูดของโลกก็เป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นได้ยากยิ่งกว่า ดังนั้น กล่าวได้ว่ายิ่งกำหนดให้ผลของการเสี่ยงทายมีความเป็นไปได้ยากเท่าไร ก็ยิ่งสนับสนุนให้ประจักษ์ชัดว่าผู้เสี่ยงทายมีความตั้งมั่นกับเป้าหมายอันยิ่งใหญ่มากขึ้นเท่านั้น อย่างเป้าหมายการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้านั้นนับว่าเป็นเป้าหมายระดับสูงสุดที่มนุษย์กระทำได้ยากยิ่ง “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในปฐมสมโพธิกถานี้จึงช่วยแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและผลแห่งบุญญานุการอันถึงพร้อมของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้ได้ และทำนายได้ว่ามิใช่เพียงจะกระทำเป้าหมายธรรมดาสามัญ แต่เป็นเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ให้สำเร็จอีกด้วย

7.2. รูปแบบของ “เครื่องเสี่ยงทาย” ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า “เครื่องเสี่ยงทาย” เป็นองค์ประกอบสำคัญของอนุภาคการอธิษฐานเสี่ยงทายในวรรณคดีไทย เพราะเป็นสัญลักษณ์แทนคำตอบของทางเลือกที่เบื้องบนจะเผยให้ทราบ จากการศึกษพบว่าสามารถแบ่งประเภท “เครื่องเสี่ยงทาย” ตามลักษณะของสิ่งที่นำมาใช้เสี่ยงทายได้ 2 ประเภท ดังนี้

7.2.1 “เครื่องเสี่ยงทาย” ในธรรมชาติ

ธาตุและสสารต่างๆ ย่อมเป็นสิ่งที่มิสภาวะเปลี่ยนแปลงได้ตามกฎแห่งธรรมชาติ ซึ่งในอดีตก่อนการรับพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้าสู่ชุมชนไทยนั้น ชาวไทยนับถือศาสนาพื้นเมืองหรือลัทธิความเชื่อดั้งเดิมแบบ วิญญาณนิยม (Animism) คือความเชื่อเรื่องวิญญาณ ภูตผี และเทพที่สถิตอยู่ในสิ่งธรรมชาติต่างๆ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557, น. 25) เช่น ผีฟ้า ผีน้ำ เจ้าป่าเจ้าเขา เทพารักษ์ เป็นต้น ซึ่งเกิดจากความหวาดกลัวในอำนาจของธรรมชาติทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลต่อชีวิตมนุษย์และไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ฝนตก อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย แผ่นดินไหว ดังนั้น มนุษย์จึงพยายามอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นว่าเกิดจากอำนาจ

บันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เบื้องหลัง จนเกิดเป็นลัทธิบูชาธรรมชาติต่อมา ดังนั้น การขอให้ธรรมชาติช่วยให้คำตอบแน่ชัดใน “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” จึงเป็นสิ่งที่พบได้บ่อยครั้ง และในแง่ของวรรณคดีไทยก็ปรากฏให้เห็นธาตุในธรรมชาติหลายรูปแบบที่สอดคล้องกับความเชื่อพื้นถิ่นอย่างน่าสนใจ ดังนี้

ธาตุในธรรมชาติเป็นส่วนประกอบที่ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ส่วนใหญ่เชื่อกันว่ามี 4 ธาตุ ได้แก่ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) ธาตุไฟ (เตโชธาตุ) และธาตุลม (วาโยธาตุ) การจำแนกนี้มาพร้อมกับความเชื่อแต่ครั้งอดีตว่าธรรมชาติมีอำนาจแห่งเทพศักดิ์สิทธิ์ควบคุมอยู่ ทั้งจากความเชื่อพื้นถิ่นเดิมผสมผสานกับอิทธิพลความเชื่อแบบพราหมณ์ เช่น การบูชาพระแม่คงคาในประเพณีลอยกระทง สังเกตได้จากพิธีกรรมพิธีสู่ขวัญความจริงและทำนายชะตาชีวิตซึ่งมักเกี่ยวเนื่องกับธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และธาตุดิน กับอำนาจของเทพประจำธาตุนั้นๆ เช่น พระแม่คงคา เทวีประจักษ์น้ำ และพระเพลิงหรือพระอัคนี เทพแห่งไฟ ซึ่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้เมื่อมาปรากฏอยู่ในวรรณคดีจะมีบทบาทในการแสดงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ไม่ใช่เพียงแค่เป็นสัญลักษณ์ส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์สากลที่มนุษย์หลากหลายอารยธรรมเชื่อถือ ดังที่ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2513, น. 129) กล่าวว่า

ในนิทานหรือตำนานปรัมปราจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ เช่น การเกิด การตาย การเริ่มต้น ความขัดแย้ง การเกิดใหม่ ความตกต่ำ ฯลฯ โดยใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติในชีวิตประจำวัน เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ แทนความหมายของความเชื่อหรือพฤติกรรมอันเป็นแบบฉบับ ส่วนใหญ่ธรรมชาติเหล่านี้จะถูกสมมติให้เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย เช่น “หลักแบบฉบับเกี่ยวกับการเกิด การดำรงชีวิต และการตาย” ชาวอียิปต์กำหนดให้แม่น้ำไนล์เป็นสัญลักษณ์แทนการเวียนว่ายตายเกิด, ชาวอินเดียเชื่อถือว่แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นมรรคาไปสู่สวรรค์ เมื่อมีคนตายจึงนำศพมาทิ้งให้ลอยไปตามกระแสน้ำ..., “หลักแบบฉบับเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ” ชนชาติต่างๆ มีคติความเชื่อถือว่า พระเจ้ากริ้วที่มนุษย์ทำบาปแล้วบันดาลให้มีการทำลายโลกด้วยน้ำ ลม หรือไฟ

การวิจารณ์วรรณคดีในแง่หลักแบบฉบับ (the Archetypal Approach of Literary Criticism) หรือแนวคิดเรื่องอาร์คีไทป์ (Archetype) ที่กล่าวไว้ข้างต้นเป็นการวิจารณ์เรื่องราวในวรรณคดีที่มีลักษณะเป็นแบบฉบับ คือสิ่งที่ เป็นแบบแผนซ้ำๆ กันในจิตไร้สำนึกของมนุษย์และเกิดจากประสบการณ์อันไร้สำนึกของมนุษย์ (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2513, น. 127) เมื่อนำแนวคิดนี้มาพิจารณาธาตุในธรรมชาติในฐานะ “เครื่องเสี่ยงทาย” ที่พบในวรรณคดี ก็สะท้อนลักษณะที่สอดคล้องกัน เช่น การเสี่ยงน้ำที่แม่น้ำกาหลงของพระลอ แสดงให้เห็นว่า สายน้ำเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตและเมื่อพระลอเสี่ยงทายจนผลปรากฏว่าน้ำไหลเวียนวนและกลายเป็นสียเลือด ยิ่งสื่อสัญลักษณ์ให้เห็นชะตาชีวิตของตัวละครที่จะถึงแก่ความตาย ส่วนแนวคิดสัญลักษณ์เรื่องบาปบุญคุณโทษที่ผูกโยงกับความกลัวพระเจ้าลงโทษก็สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์เชื่อว่าเทพเจ้ามีอำนาจบันดาลให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปและตัดสินความดีความชั่วของการกระทำได้ ดังนั้น การเสี่ยงทายมีบทบาททำให้ผู้ร่วมพิธีพิธีสู่ขวัญข้อเท็จจริงเกิดความหวาดกลัว โดยเฉพาะผู้ที่กระทำผิด เช่น ขุนช้างกลัวการดำน้ำเพราะให้การเท็จ นางสร้อยฟ้าก็กลัวการลุยไฟเพราะแก้ตัวด้วยความเท็จเช่นกัน ในทางตรงกันข้าม ฝ่ายผู้บริสุทธิ์ก็จะมั่นใจในความสุจริตของตนว่าจะทำให้รอดพ้นอันตรายและชนะคดี เช่น พระไวยมั่นใจว่าจะชนะในการดำน้ำ นอกจากนั้น ผู้บริสุทธิ์มักเป็นฝ่ายขอพิสูจน์ความจริงเอง เช่น นางสีดาและนางศรีมาลาต่างเป็นฝ่ายขอลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์และข้อสัตย์ต่อสามี แม้ว่า

จะเป็นสิ่งที่อันตรายร้ายแรงต่อชีวิต แต่ก็แสดงให้เห็นความศรัทธาเชื่อมั่นในอำนาจและความเที่ยงธรรมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นางจึงมั่นใจที่จะกล้าพิสูจน์เพื่อแลกกับความเป็นจริงที่ปรากฏ บทบาทของตัวละครในวรรณคดีดังกล่าวทำให้เห็นว่าคนในสังคมสมัยนั้นมองเห็นว่าธาตุในธรรมชาติเหล่านี้มีพลังอำนาจและเข้าร่วมในการตัดสินชี้ขาดข้อเท็จจริงตาม “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ได้

นอกจากธาตุน้ำและไฟแล้ว ตัวอย่างของธาตุลมและดินก็ปรากฏให้เห็นในตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะกำลังเสด็จออกผนวชและอธิษฐานเสี่ยงบารมีให้พระเกศากับผ้าโพก絡ยค้างอยู่บนอากาศในเรื่องพระปฐมสมโพธิกถา และของทั้งสองสิ่งนั้นก็ลอยขึ้นสูงประมาณ 1 โยชน์ นอกจากนั้น ในมารวิชัยปริตต์ ปริจเฉทที่ 9 (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558, น. 103) ยังกล่าวถึงพระแม่ธรณีในเหตุการณ์สำคัญก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้โดยพระองค์ถูกเหล่ามารทั้งหลายขัดขวาง พระองค์จึงทรงชี้พระดัชนีลงพื้นปฐพีและอ้างถึงบุญบารมีที่เคยทำมาเพื่อให้พระแม่ธรณีเป็นพยาน เนื่องจากในอดีตพระแม่ธรณีเคยเป็นพยานมาตลอด เช่น เมื่อครั้งพระองค์เสวยชาติเป็นพระเวสสันดรและกระทำทานบารมีด้วยพระนางมัทรีก็เกิดพสุธากำปนาทอยู่ 7 ครั้ง ดังนั้น พระแม่ธรณีจึงปรากฏกายขึ้นบีบมวยผมเป็นน้ำออกหลังไหลท่วมจนพัดพาเหล่ามารหายไปสิ้น แสดงให้เห็นว่าธาตุในธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ยังช่วยให้คำตอบเพื่อสนับสนุนในการกระทำเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ให้สำเร็จอีกด้วย

นอกจากธาตุในธรรมชาติแล้ว ยังพบว่า “เครื่องเสี่ยงทาย” ตามธรรมชาติยังปรากฏในรูปแบบของสิ่งมีชีวิต โดยมักพบในรูปแบบของต้นไม้หรือดอกไม้ เพราะมีลักษณะที่แสดงให้เห็นเด่นชัดว่า หากอธิษฐานแล้วให้ผลดี ก็จะแสดงสีเขียวข่มหรือความมีชีวิตชีวา แต่หากอธิษฐานแล้วให้ผลร้าย ก็จะแห้งเหี่ยวตายไป ดังที่ยกตัวอย่างไปแล้วเกี่ยวกับการอธิษฐานปลุกต้นกระทิงและต้นโพธิ์ของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชฯ ในจารึกวัดศรีชุมเพื่อเสี่ยงทายว่าจะได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณหรือไม่ ผลที่ออกมาคือใบไม้ที่แห้งเหี่ยวก็กลับมามีชีวิตชีวาสวยงามแสดงให้เห็นบุญญาธิการพระมหาเถรศรีศรัทธาราชฯ คล้ายคลึงกับลักษณะการปลุกต้นโพธิ์อธิษฐาน 3 ต้นของพลายแก้ว นางทองประศรี และนางพิมในเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ในเรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อใช้แทนชะตาชีวิตของคนที่ต้องพรากจากกัน เป็นต้น

7.2.2 “เครื่องเสี่ยงทาย” ที่มนุษย์สร้างขึ้น

การอธิษฐานเสี่ยงทายโดยใช้เครื่องเสี่ยงทายที่มนุษย์สร้างขึ้นมีปรากฏน้อยกว่า “เครื่องเสี่ยงทาย” ในธรรมชาติ ที่พบได้แก่ เทียน สำหรับการเสี่ยงเทียนของบุษบา พวงมาลัย สำหรับการเสี่ยงพวงมาลัยของนางรจนา ซึ่งทั้งเทียนและพวงมาลัยต่างมีลักษณะร่วมกันคือใช้เป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงถือเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เชื่อมโยงกับการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อไขคำตอบที่ต้องการล่วงรู้ได้ นอกจากนั้น ยังมีลักษณะของการเสี่ยงทายแบบ “แทงศัตรุ” ที่มีปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้ ใช้ในการเสี่ยงทายเพื่อพยากรณ์ชีวิต การที่เรียกว่าแทงศัตรุมาจากลักษณะการเสี่ยงทายที่ใช้ไม้แหลมแทงเข้าไประหว่างหน้าหนังสือซึ่งแต่ละหน้ามีรูปภาพและเรื่องราวจากวรรณกรรมเรื่องต่างๆ เมื่อเสี่ยงทายได้หน้าใดก็จะมีคำทำนายที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องที่กำลังอ่านในศัตรุ (วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน, 2550, น. 40)

ตัวอย่างวรรณคดีที่ปรากฏพิธีแทงศัตรุคือบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่อง นางมโนราห์ ตอนที่นางมโนราห์ฝันร้าย จึงให้ไพร่ทำพิธีแทงศัตรุถึง 3 ครั้ง แต่ผลก็ออกมาไม่ดี พระมารดาจึงห้ามไม่ให้นางมโนราห์ออกไปเล่นน้ำกับพี่ๆ ในป่าหิมพานต์ แต่นางมโนราห์ไม่เชื่อและแอบหนีไปจนถูกจับได้เพราะต้องบวงนาคบาศของพรานบุญ ซึ่งเป็นไปตามคำทำนาย

กระยี้กระหยัด โหรากระดัดเข้ามาใกล้ มานี้จะทำนายให้ หัวแหวนแขนซ้าย เจ้ามโนห์รา
เชิญเจ้าเชิญแม่ มาแลมาแทงเอาสาตรา แทงให้มันถ้วนถึงสามครา ให้แม่นให้แท้แก่หัวใจ
กระหยดเข้า นางเจ้าแม่สาตราชัย จับใส่เหนือเกศา สร้างคนางนอกใน ถ้าวอดที่ดี
ให้ชื่อน้ำ ถ้าวอดที่ร้ายให้ชื่อไฟ จะดีจะร้ายประการใด ให้เห็นข้างในตำรา
(บทละครกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, 2508, น. 22-23)

ลักษณะการทางศาสดรานี้คล้ายคลึงกับการทำ พิธีเสี่ยงทายโดยทางคัมภีร์พระธรรมบท เพื่อทำนายการ
แพ้ชนะในศึกสงครามสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเสี่ยงทายโดยใช้ไม้แหลมจิ้มไปที่ผูกต่างๆ ของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก
หมวดขุททกนิกายซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องราวต่างๆ ในสมัยพุทธกาลเพื่อนำมาใช้เชื่อมโยงเป็นคำทำนายเหตุการณ์
ขณะนั้นที่ต้องการล่วงรู้ (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2545, น. 243-244)

แสดงให้เห็นว่า “เครื่องเสี่ยงทาย” ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีการนำมาใช้สำหรับการเสี่ยงทายนั้น นอกจากสิ่ง
ที่ใช้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังใช้ตัวบรรณกรรมที่มีอยู่ก่อนในการอ้างอิงเป็นคำทำนายโดยเชื่อมโยงเรื่องราวหรือ
เหตุการณ์ในปัจจุบันเข้ากับเรื่องราวหรือภาพที่ปรากฏในวรรณกรรม และอาศัยการอ้างอิงถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน
การบ่งชี้ นำพาไปยังคำทำนายนั้นๆ

8. บทสรุปและอภิปรายผล

“การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เป็นอนุภาคสำคัญที่ปรากฏในวรรณคดีไทยหลากหลายเรื่อง สามารถแบ่งได้เป็น
4 รูปแบบ ได้แก่ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อเลือกคู่ครอง เพื่อพิสูจน์ความจริง เพื่อทำนายชะตาชีวิต และเพื่อ
พิสูจน์ความตั้งมั่นในการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งจัดเป็นการอธิษฐานเพื่อทำนายคำตอบในหลากหลายระดับ และมี
บทบาทหน้าที่ในวรรณคดีที่สอดคล้องกับการนำเสนอวรรณคดีเรื่องนั้นๆ อย่างมีนัยสำคัญ หากพิจารณาจาก
ประเภทของวรรณคดีที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นนิทานและบทละคร มักเป็นการเสี่ยงทายเรื่องทางโลกหรือใน
ระดับโลกียะเพื่อช่วยการตัดสินใจของตัวละครในการเลือกคู่ครอง การดำเนินและลุยไฟโดยอ้างความสัตย์และอำนาจ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในอดีต การทำให้รู้เหตุการณ์ล่วงหน้าในการเสี่ยงพยากรณ์ชะตา
ชีวิตเพื่อแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครและผลต่อโครงเรื่อง ส่วนวรรณคดีประเภทพุทธศาสนาก็มีความเกี่ยวข้อง
กับการเสี่ยงทายเรื่องเหนือโลกวิสัยหรือในระดับโลกุตระที่แสดงให้เห็นความตั้งมั่นในการบรรลุเป้าหมายสูงสุด
อย่างการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และทำได้ยาก อย่างไรก็ตาม
จะเห็นได้ว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในทุกระดับเป็นสิ่งที่ช่วยไขคำตอบให้กับข้อสงสัยในชีวิตมนุษย์หรือตัวละครที่
เกิดจาก “ความไม่รู้” หรือความไม่แน่ใจอันเกิดความรู้ที่ยังไม่กระจ่างชัด เช่น ไม่รู้ว่าจะเลือกใครเป็นคู่ครอง ไม่รู้
ความจริงว่าใครถูกใครผิดในการพิจารณาคดีหรือข้อสงสัย ไม่รู้ว่าชะตาชีวิตของตนเองหรือบุคคลที่รักเป็นอย่างไร
ไม่รู้ว่าจะทำเป้าหมายที่ตั้งใจมั่นไว้สำเร็จหรือไม่ โดยอาศัยอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุญบันดาลช่วยชี้ทางให้
คำตอบแก่ผู้อธิษฐานนั้นได้ “รู้” หรือมั่นใจขึ้นด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ในการเสี่ยงทาย อีกทั้งความเชื่อนี้ยังมีความ
สอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อเรื่องโดยนำมาใช้ในการสร้างพลังการสื่อสารในเหตุการณ์ซึ่งสืบเนื่องกัน มีบทบาท
ทั้งเป็นการคลายปม บอกเหตุการณ์ล่วงหน้า และแสดงความมุ่งมั่นแน่วแน่ของตัวละครในการกระทำเป้าหมายให้

สำเร็จ ตลอดจนจับเน้นการตัดสินใจและแสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร เหล่านี้จึงเป็นสาเหตุให้เหตุการณ์เกี่ยวกับ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เป็นอนุภาคที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในวรรณคดีไทย

ส่วน “เครื่องเสี่ยงทาย” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการอธิษฐานเสี่ยงทาย สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท คือ เครื่องเสี่ยงทายในธรรมชาติและเครื่องเสี่ยงทายที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน คือแสดงออกถึงความไม่แน่นอน สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพภายนอกในลักษณะที่เป็นทวิภาวะ เป็นสองด้านที่ตรงกันข้าม เช่น กระแสน้ำที่มีทั้งไหลตามน้ำและไหลทวนน้ำ ต้นไม้ที่มีเดิบโตและแห้งเหี่ยว เทียนที่มีไฟประกายและไฟที่ดับลง เป็นต้น จึงเอื้อต่อ “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” เพื่อใช้สิ่งเหล่านี้ในการพยากรณ์ทางเลือกหรือให้คำตอบที่ต้องการล่วงรู้

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเห็นได้ว่า “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” นอกจากจะเป็นอนุภาคสำคัญที่ปรากฏในวรรณคดีไทยที่มีบทบาทต่อการตัดสินใจของตัวละครอันจะนำไปสู่การดำเนินเรื่องไปในทิศทางต่างๆ แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่ออันเข้มข้นของคนไทยทุกระดับชั้นที่เชื่อในพลังอำนาจของ “เบื่องบน” โดยเชื่อว่ามีพลังอำนาจที่อยู่เหนือมนุษย์ที่จะช่วยดลบันดาล ช่วยเหลือ และไขคำตอบในสิ่งที่เกินกว่าความสามารถของมนุษย์ได้ การอธิษฐานเสี่ยงทายจึงมีลักษณะคล้ายเป็นพิธีกรรมรูปแบบหนึ่งซึ่งเชื่อมโยง “เบื่องบน” กับ “มนุษย์” เป็น “เครื่องมือ” ที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจและการปฏิบัติที่คล่องตัวขึ้น (กิ่งแก้ว อรรถการ, 2552, น. 3) เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญกับสถานการณ์สำคัญที่จำเป็นต้องตัดสินใจ แต่เกิดความไม่มั่นใจว่าจะเลือกทางใดดี จึงตั้งจิตอธิษฐานถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเบื่องบนซึ่งมนุษย์เชื่อว่าเป็นอำนาจที่เหนือกว่ามนุษย์ให้ช่วยตัดสินใจหรือเผยคำตอบผ่านสื่อกลางที่เรียกว่า “เครื่องเสี่ยงทาย” ดังนั้น เครื่องเสี่ยงทายจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่สะท้อนแนวคิดความเชื่อของผู้อธิษฐานและคนในสังคมได้ดี เช่น การใช้ต้นไม้หรือดอกไม้เสี่ยงทายเป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิตและความสำเร็จซึ่งมีปรากฏมาตั้งแต่ในจารึกสมัยสุโขทัย การใช้เทียนหรือพวงมาลัยเสี่ยงทายเป็นสัญลักษณ์ของการพบพานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีมาช้านานและสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม “เครื่องเสี่ยงทาย” บางอย่างสามารถตีความในเชิงสัญลักษณ์สากลที่ปรากฏร่วมกันอารยธรรมอื่นๆ ได้ด้วย เช่น การเสี่ยงน้ำของพระลอที่แม่น้ำกาหลงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงชะตาชีวิตและความตายของพระลอเช่นเดียวกับอารยธรรมอียิปต์และอินเดียที่เห็นว่าแม่น้ำคือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตายเช่นเดียวกัน

9. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์ในประเด็น “การอธิษฐานเสี่ยงทาย” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตไว้เพียงวรรณคดีแบบฉบับเท่านั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปอาจศึกษาประเด็นเดียวกันนี้ในกลุ่มวรรณกรรมท้องถิ่นเพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มชนทุกระดับชั้นมากยิ่งขึ้น หรืออาจศึกษาเรื่องการเสี่ยงทายที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อความเข้าใจในโลกทัศน์ความเชื่อมโยงกับเบื่องบนอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อัดถากร. (2552). พิธีกรรมคือการเชื่อมโยง. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 6(1), 1-9.
- ขุนช้างขุนแผน (ฉบับชำระใหม่). (2559). กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2545). อ่านลิลิตพระลอ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2550). เสียงน้ำในวรรณคดีไทย. น้ำคือชีวิต: วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550, 310-342.
- ชลธิรา สัตยวัฒน์. (2513). การนำวรรณคดีวิจารณ์ใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ชาคริต อนันทวาทัน. (2539). วรรณกรรมใบเชิยมชี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชุมสาย สุวรรณชมภู. (2551). การเสียดแทงในวรรณคดีไทย: เสียงน้ำ เสียงลูก และเสียงเทียน. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 30(18), 81-95.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2561). หลงม่านวรรณศิลป์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: สัมปชัญญะ.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2545). พินิจวรรณลักษณะ. กรุงเทพฯ: ลายคำ.
- บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พิมพ์ครั้งที่ 3). (2508). พระนคร: คลังวิทยา.
- ปรมานุชิตชินโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2558). พระปฐมสมโพธิ. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. (2553). บทละครเรื่องรามเกียรติ์ (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: บรรณกิจ 1991.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2557). อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2559). บทละครนอก พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. กรุงเทพฯ: นครสาส์น.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วัชรารณณ์ ดิษฐบ้าน. (2550). วรรณกรรมเสียดแทง 'ศาสตรา': ภูมิปัญญาชาวใต้. วารสารวรรณวิทัศน์, 39-86.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2557). ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุขฉายา. (2549). อำนาจกับปัญญาในตำนานของชนชาติไทเรื่องไก่เสียดแทงตัวแรก. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). เรือพระราชพิธีและเห่เรือมาจากไหน?. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊กส์.
- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (2556). วรรณคดีแห่งชาติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เสือโคคำฉันทและอนิรุทธคำฉันท. (2522). นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อาทิตย์ ศรีจันทร์. (2563). 'ตำนานลุ่มเพลิง' วิถีพิจารณาคติความสมัยโบราณของไทย เมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือผู้พิพากษา. สืบค้นเมื่อ 22 พฤศจิกายน 2563 จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_40782.